

JOURNAL of SOCIAL and HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Received/Makale Geliş 02.02.2021
Published /Yayınlanma 30.04.2021
Article Type/Makale Türü Book Review

Citation/Alıntı: Safa, M. (2021). Tevhid. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 8(68), 928-932.

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa SAFA

<https://orcid.org/0000-0002-6202-2315>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Din Sosyolojisi, Ağrı / TÜRKİYE

“TEVHİD”

İsmail Raci FARUKİ
Çev. Dilaver Yardım-Latif Boyacı
İnsan Yayınları, İstanbul
2006, 4. Baskı, 224 Sayfa
ISBN 975-574-001-5

Issue/Sayı: 68

Volume/Cilt: 8

jshsr.org

ISSN: 2459-1149

Değerlendirmesini yaptığımız “tevhid” isimli tercüme kitap, İnsan Yayınları tarafından 2006 yılında dördüncü baskı olarak yayınlanmıştır. Kitabın künyesiyle ilgili iç kapak sayfasında kitabın birinci baskısının 1998 yılında yapıldığı yazılmıştır. Kitabın kapağında kitabın ismi ve yazarı, “İsmail R. Farûkî tevhid” şeklinde düzenlenmiş olduğu görülmektedir. Yazarın kendi önsöz yazısının sonunda “Temple Üniversitesi, Zilhicce 1402” bilgisi, eserin orijinalinin 1982 yılında Amerika’da yayınlandığını göstermektedir. Kitabın orijinaliyle ilgili iç kapağın arka sayfasında kitabın orijinal ismi: “Tawhid, its implications in life and Thought” şeklinde yazılmıştır. İnternette yaptığımız araştırmada “tevhid” kitabının İngilizce orijinal baskı kapaklarında kitabın isminin “Al Tawhid: its implication in life and Thought” olarak yazılmış olduğu görülmektedir. Elimizdeki tercümenin kapağında yeşil ebru üzerine yazılan elif harfi üzerine küçük harflerle sadece kitabın ve yazarın isminin yazılarak, İngilizce orijinal kapakta yer alan, Tevhid: “Düşünceye ve Hayata Yansımaları” açıklamasının yer almaması, kitabın tevhidin sadece teolojik boyutunu anlatan bir eser olduğu görüntüsü vermektedir.

Kitabın arka kapağında “TEVHİD İsmail R. Farûkî” şeklinde kitap ve yazar ismi verildikten sonra kitapla ilgili şu bilgiler yer almaktadır: “Merhum Faruki’nin tevhid akidesinin bir dini tecrübe ve bir dünya görüşü olarak düşünce ve hayata yansımalarını incelediği bu eser, bir “ıslah” ve bir “yeniden inşa” ihtiyacını dile getiriyor. Toplumsal düzenden ekonomiye, dünya barışından estetiğe dek birçok alanda Tevhid’in nasıl bir düzenleyici ilke olarak anlaşılması gerektiğini ortaya koyan Faruki’ye göre “Müslüman’ın yeniden inşası Batı’daki gibi meydan okuma ve fetih hareketi değil sadıkane bir teslim olma hareketidir. Böylece, Müslüman üçlü bir engellemeyle karşı karşıyadır: Doğadan faydalanırken kendi iktidarlarına karşı, başarırsa gücüyle gururlanmasına karşı ve başarısızlığı uğrarsa çaresizlik ve yeis stratejisine karşı.” Bu şekilde kapak ve arka kapağı düzenlenmiş olan “tevhid” isimli eserin; içindekiler kısmının düzeni, kitap içinde ana başlıkların küçük harflerle, ara ve alt başlıkların büyük harflerle, bazı başlıkların bir düzene riayet edilmeden bazen harflerle, bazen de sayılarla sıralandırılmış olması kitaba düzensiz ve dağınık bir görüntü vermekte, okurken okuyucunun zihnini dağıtmaktadır.

Müslümanlar ve Müslüman bir toplum için öncelikli temel konulardan olan tevhit, yaratılanlar ile yaratıcı arasındaki en temel bağıdır. Kur’an bize, insanlık tarihi boyunca peygamberlerin toplumlarda kaybolan tevhidi yeniden ikame etmek için gönderildiğini haber vermektedir. Bu durum bize, Kur’an’da anlatılan peygamberlerin mücadelesinin tevhit mücadelesi olduğunu göstermektedir. Tevhit, en yalın anlamıyla kelime-i tevhitte ifadesini bulan, “Allah’tan başka hiçbir ilah yoktur” ıkrarıdır. Bu ıkrarla

nasıl bir imana sahip olduğunu ifade eden mümin, varlık alemindeki bütün yapay ve seküler ilahları reddederek, ilahlığı sadece Allah'a tahsis ettiğini ve buna gönülden inandığını ilan etmektedir.

Günümüz Müslüman toplumlarında tevhidin inanç ve ikrarındaki bu kuşatıcı özelliğin sosyal hayata ve dış dünyaya aksetmediğini vurgulayan İsmail Raci Faruki, tespit ettiği üç varsayımdan hareketle “tevhid” isimli bu kitabı yazdığını söyler: Birinci varsayım olarak, yeryüzünün en geniş toprak ve nüfus yoğunluğuna sahip olan Müslüman toplumların modern dünyada en mutsuz büyük toplum yani ümmet olduğunu söyler. İkinci varsayım ise, İslam dünyasında meydana gelen reform hareketlerinin başarıya ulaşmadığını ve gelecekte de ulaşma ihtimalinin olmadığını tespit ettiğini belirtir. Üçüncü olarak, İslam dünyasındaki ümmeti diriltme çabalarının, on dört asır önce olduğu gibi temele tevhit problemi yerleştirilmeden yapılacak çalışmalardan netice alınamayacağı varsayımına sahip olduğunu dile getirir (s. 9-10). Çünkü yazara göre, İslam'ın ve Müslümanın dini tecrübesinin özünü tevhit oluşturmada ve tevhit toplumun din, aile, siyaset, iktisat, eğitim ve sanat gibi sosyal kurumlarını düzenleyici bir etkendir. Bunun için yazar kitap boyunca, İslam'ın mihenk taşı kabul ettiği tevhit akidesinin hayatın bütün alanlarına etki eden bir olgu olduğunu ve bu etkinin yönünü detaylı bir şekilde anlatmaya çalışmıştır. Bu çalışmasında bazı konularda oldukça başarılı bir açıklama getirirken bazı alanların açıklanmasında okuyucunun zihnine gelebilecek soruları cevaplamakta zorlandığı görülmektedir.

Yazar, tevhidin Müslüman toplum yapısında sosyal yapı unsurlarının tamamında tezahür ettiğini ve bu şekilde görünür olarak insan hayatının her boyutunda en temel etken olduğunu göstermeye çalışarak açıklarken tam bir sosyolog gibi hareket etmektedir. Ancak zaman zaman normatif bir karakterle bazı çıkarımlarda bulunması sosyolojik açıdan yazarı eleştiriye açık hale getirebilmektedir. Sosyolojik bir düşünce ve bakış açısına sahip olan yazar, en temel problem olarak tespit ettiği tevhidi açıklamaya çalışırken, aynı zamanda tevhidin sosyal hayatta tezahür etmesiyle şirkin toplumdan ve fertlerden uzaklaşacağına inanmaktadır. Çünkü şirke dayalı düşünce ve davranışları hayattan uzaklaştırarak tevhidi hayata geçirebilme, Allah'ın istediği tevhide dayalı hayata ulaşmak anlamına gelmektedir.

Tevhidi sosyolojik bir bakış açısıyla olgular üzerinden inceleyen İsmail Raci Faruki, tevhit olgusunu on üç ana başlık altında incelemiştir. İlk bölümde dini tecrübenin özü kabul ettiği tevhidi, dini tecrübenin kendisi ve aynı zamanda bir dünya görüşü olarak açıklamıştır. İkinci bölümde, tevhidin İslam'ın özü olması bakımından önemi, Yahudilik ve Hıristiyanlıkta Allah'ın yücelik anlayışıyla İslam'da Allah'ın aşkınlığı konusunu anlatarak İslam'ın dünya kültürüne katkısı üzerinde durmuştur. Tevhidin tarihte tezahürüyle ilgili tarih ilkesi başlığı altında çok kısa olarak tarih ve tevhit yaklaşımını anlatmıştır. Daha sonra her birini tevhidin birer ilkesi kabul ettiği, bilgi, metafizik, ahlak, toplumsal düzen, ümmet, aile, siyasal düzen, ekonomik düzen, dünya düzeni ve estetik ilkeleri olarak bütün bu olguların tevhitte ilişkilerini ve bunların Müslüman toplumda varoluşunda tevhidin esas teşkil ettiğini açıklamıştır.

Tarih ilkesiyle ilgili yazar, tevhidin tarihsel süreçte gelişen bir olgu değil, bizzat tarihi oluşturan bir esas olduğunu söyleyerek; Yahudi, Hıristiyan ve diğer din mensuplarından farklı olarak tarihi Müslümanların tevhid inançlarına dayalı olarak oluşturduklarını söyler: “Tevhid, Müslümanın kendisini tarihin mihverdi olarak görmesine imkân verir, çünkü o Allah'ın iradesini tarihte yerine getirebilecek tek halifedir” (s. 48). Yazar bu bölümü bazı misallerle anlatmaya çalışırken tevhit-tarih ilişkisini anlaşılır bir izaha kavuşturamamıştır.

Dördüncü bölümde “Bilgi ilkesi” (s. 51-60) konusunu ele alan yazar, önce insanın mahiyeti üzerinde durmuş, Müslüman bireyde imanın şeksiz ve şüphesiz kesin bir bilgi ile gerçekleştiğine dikkat çekmiştir. Tevhidi bir bilgi ilkesi olarak ele alan yazar, hakikatin epistemolojik olarak bilinebileceğine ve insanın hakikate ulaşmaya muktedir olduğunu söylemektedir. Yazar, bilgi konusunda tevhit ile hoşgörü arasında ilişki kurarak, tevhidin epistemolojik ve ahlaki düzeyde iyiliği emrettiğini, bunun da hoşgörü olduğunu belirtmiştir. Tevhidin özündeki hoşgörünün metodolojik ifadesi; bütün insanlara hak dini bilmelerini ve Allah'ın iradesini öğrenmelerini sağlayan bir sağduyunun verilmiş olduğuna vurgu yapar.

Faruki, tevhit inanç ve tecrübesini “Metafizik ilkesi” (s. 61-71) bölüm başlığı altında ele alırken, Hint kozmolojisinin tabiatı Brahman'a; Hıristiyan kozmolojisinin ise tabiatı önce mükemmel iken, Hz. Adem'in günahıyla kirlenen kötü bir varlığa indirgediğini; Hıristiyan zihninin mahlukatı günahkâr, doğayı kötü olarak gördüğünü dile getirir. İslam'da tabiat, belli bir gayeye hizmet eden, insanın tasarrufuna sunulmuş, mükemmel ve muntazam Allah'ın hediyesi bir mahluktur. Tabiatın düzenlilik, amaçlılık ve iyilikten oluşmuş bir karakter vardır. Yazar, tevhidin metafizik ilkesini tabiatın düzenlilik, amaçlılık ve tamamen diğer inançlardaki kötülükten ve değersizlikten uzak iyilik üzerine yaratılmış

olduğunu ortaya koyduktan sonra fizik alemde sünnetullahıya uygun ahengin metafizik alemle uyum içinde cereyan ettiğine dikkat çeker. Tevhidin metafizik ilkesini açıklarken yazar, fizik alemdeki düzen ve uyumun Allah dışında etkin kabul edilen güçlerin dışlanması ve sadece bu düzen ve uyumun Allah'a hasredilmesi sonucu gerçekleşebileceğine dikkat çeker.

Tevhidin "Ahlak ilkesi" (s. 73-96) ile ilgili bölümde yazar önce Hint, Yunan ve Hıristiyan hümanizmine değinerek, İslam hümanizminin diğerlerinden tamamen farklı, insana insan olduğu için değer verdiğini, insanı erdemleriyle tanımladığını; tevhidin insanı evrensel manada sorumlu tuttuğuna dikkat çekerek, psikolojik açıdan tevhidin insana öz-disiplin ve öz-motivasyon sağladığını dile getirir. Hem iyilik hem de kötülük yapma özgürlüğüne sahip insanın, yaratılış amacına göre, ahlaki değerleri gerçekleştirme yetisine sahip olduğuna dikkat çekerek, insan ahlakiliğinin de özgürlüğünü hangi yönde kullandığıyla ilgili olduğuna vurgu yapar. İnsanın amaçlı olarak yaratılmasına, masumluğuna ve "en güzel" olarak yaratılmış olduğuna işaretlerle insanın fitratına dikkat çeken yazar, bu suretin ilahi suret olduğuna ve bu ilahi suretin bütün insanlarda fitri olarak var olduğuna değinir. Tevhidin ruhbanlıktan uzak, iyi ve güzelin hayata hâkim olması için hareketçiliğe yönelttiğini söyleyen yazar, hareketçiliğin de insanı kendinden başka tabiata ve tabiattaki bütün insanlığa, yani ümmetçiliğe yönelttiğini dile getirir. Tecritçiliğin toplumlar için olduğu gibi bireyler için de bir uyuşukluk ve merhametsizlik olduğunu belirtir. İslam'ın yani tevhidin daima evrenselci olduğunu, tarihte Müslümanların bunu en güzel şekilde temsil ettiklerini söyler (s. 92).

Tevhitte "Toplumsal düzen ilkesi" (s. 96-114) ile ilgili yazar, İslam'ın eşsizliği başlığı altında; İslam'ın dünyadaki diğer dinler ve medeniyetlerin aksine hayatın amacının fitrata en uygun olanın güzel ve iyi olarak kabul edildiğini, insanın arzu ve isteklerinin meşru ölçülerde en güzel şekilde karşılandığına dikkat çeker. Bu konuda İslam'ın Hint dinleri, Yahudilik, Hıristiyanlık ve modern sekülerizmden farklarını anlattıktan sonra tevhidin toplumculuk özelliğini açıklar. Allah'ın iyilik ve güzelliği insanlığa yayacak bir topluluk oluşturulmasını ve bu topluluk vasıtasıyla insanlığın iyilik ve güzellik etrafında birleştirilmesini istemesi, Müslümanlara hedef ve gaye olarak bütün insanlığın mutluluğunun esas olduğunun gösterilmesidir. Bilinçli olarak iyilik ve güzellik etrafında bütünleşerek ümmet olmanın pratik sonuçlarının; ayrımcılığı reddetme, her şeyin birbiriyle bağlantılı bütünlük içinde ve sorumluluk duygusunun dejenerasyonu engelleyecek yetkinlikte olacağının altını çizer. Yazara göre tevhide dayalı toplumsal bir düzende evrensellik, bütüncülük ve özgürlük olmak üzere üç temel vardır. Özellikle tevhidin ahlak boyutunda hayata yansması, toplumsal düzenin sağlanmasıyla gerçekleşir.

Tevhidin en önemli sosyal düzen ilkelerinden birinin "Ümmet ilkesi" (s. 115-142) olduğunu dile getiren Faruki, "Sosyal Düzen" ifadesinin, toplum yaşamını yöneten ilkeler ve değerler sistemi olduğunu söyler. Tevhidin ümmet ilkesinin, sadece Müslümanları değil bütün bir insanlığı kapsadığını, hatta bütün dünya değil bütün mevcudatı içine aldığı, bu ümmet kelimesinin diğer dillerde olmadığını ve en büyük topluma işaret ettiğini söyler. Ümmetin mahiyetiyle ilgili, ümmet kelimesinin bir toplumu değil en büyük toplumu karşılayan bir kavram olduğunu belirterek; ümmetin ırk merkezilikten uzak, evrensellik, bütüncülük, özgürlük ve görev temelli bir birlik olduğunu belirtir. Yazara göre ümmet, tevhidin toplumsal düzen ilkesiyle tesis edilebilecek ve tevhidin inşacı yönünü ortaya koyan bir olgudur. Ümmet olmak, üyeliği en geniş tüm üye topluluk ve türlerin birbirini ayırıcı özelliklerini dışarda bırakmadan bütün bu özellikleri aşarak topluluk türlerini evrensel ortak özellikler üzerinden birleştiren bir yapı olmaktır. Yazar, Kur'an-ı Kerim'in Müslümanların ümmet bilinci çerçevesinde büyük toplum olarak yaşamalarının zorunluluğuna dikkat çektiği, bunun dışındaki oluşumları tasvip etmediği kanaatinde olduğunu söyler.

Yazar, ümmet ilkesi konusundan sonra "Aile ilkesi" (s. 143-153) konusunu ele almıştır. Ailenin toplumun çekirdek birimi olduğunu dile getirerek, günümüz Müslüman ailesinde ortaya çıkmış olan çağdaş problemleri; eşitlik, eşlerin rollerinin farklılığı, teşhir ve tecrit, evlilik ve boşanma, meslek sahibi kadın ve İslam işçisi kadın alt başlıkları halinde değerlendirmeye tabi tutmuştur. İslam'da kadın ve erkeğin ahlak bakımından Allah katında eşit olduğunu, sosyal hayatta eşit muameleye tabi tutulmasının fitrata uygun olmadığını açıkladıktan sonra kadın ve erkeğin rollerinin farklılığına değinir. Bu farklılığın birbirini tamamlayan işlevlere sahip olduğuna dikkat çeker. Sosyal hayatta kadının teşhir ya da tecrit uygulamasıyla karşı karşıya kalmasının yanlışlığına dikkat çekerek, kadın erkek ilişkilerinde İslami kurallar çerçevesinde dengeli bir ilişkinin tesis edilebilmesinin tevhidin gereği olduğuna vurgu yapar. Cinsel erdeme hassasiyet gösterilmemesi, kadının ekonomik bağımsızlığı gibi gerekçelerle anneliğin göz ardı edilmesinin Allah'ın emri olan evliliğin problem haline getirildiğinin altını çizer.

Müslüman ailenin geniş aile olduğunu, üç nesil bir arada yaşadığı için nesiller arasında anlaşmazlıkların olmayacağı, sosyalleşme ve kültür aktarımının daha rahat olacağı, dostluk ve arkadaşlıkların doya doya yaşanacağı bir aile yapısının olduğunu iddia eder. Aile tipleri açısından geniş aile ve çekirdek ailenin toplumlarda hep var olageldiğini; Müslüman toplumlarda akraba dayanışmasına bağlı olarak geniş ailelerin oluşmasının ve bu ailelerde paylaşılan fedakâr bireylerin yetişmesinin pek tabii olduğunu söyler. Kanaatimizce yazarın bunun tevhidin bir gereği olduğunu iddia etmesi doğru değildir. Müslüman kadın için dünyanın en önemli mesleğinin annelik mesleği olduğunu söyleyen yazar, Müslüman kadının annelik görevini yirmi otuz yıllık süreçte tamamladıktan sonra Allah'a ibadet ve itaat sorumluluğu içinde ümmete faydalı olmak için çalışmasının kaçınılmaz olduğunu söyler. Bu yönüyle Müslüman kadının annelik mesleğine sahip, aynı zamanda İslam işçisi olduğuna vurgu yapar.

İsmail Raci Faruki, kitabın “Siyasal düzen ilkesi” (s. 155-167) bölümünde çok kısa bir şekilde tevhit hilafet ilişkisine değinerek, Müslüman toplumlar için modern bir kavram olan devlet yerine ümmet birliğini ifade eden hilafet kavramının tevhide daha yakın olduğunu dile getirir. Halifelik görüş birliği, güç birliği ve iş birliği şeklinde üç katlı bir birliğe sahip olduğunu söyler. Yazarın halifelik ve ümmet kavramlarını genel anlamda kullandığı, bunların olgusal olarak dünya siyaset dengeleri açısından karşılık bulabileceğiyle ilgili herhangi bir görüş ve öneride bulunmadığı görülmektedir. Yazar, Müslüman toplumların günümüzde içinde buldukları dağınıklık ve çaresizliğin çözümüyle ilgili bir reçete sunamamakla beraber sadece geçmiş Müslüman toplumlarda yaşanmış güç ve iktidar özlemini dile getirmektedir. Tarihin akışını değiştirmeye kalkan bir ümmetin bugün var olmadığından bahseden Faruki, İslam dünyasını harekete geçirecek bir önderin çıkması halinde ümmetin hazır olmasıyla Müslümanların tekrar Hz. Ebubekir dönemi gibi bir dönemi yaşayabileceğinin muhal olmadığına inandığını dile getirmektedir.

Siyasal düzen ilkesinden sonra “Ekonomik düzen ilkesi” (s. 169-194) başlığıyla tevhidin ekonomik düzen üzerindeki etkisini ele alan yazar, tevhitteki madde-mana birlikteliğine dikkat çekerek İslam'ın ekonomiye yaklaşımını sömürgeciliği ve bencilliği yasaklama özelliği üzerinden anlatmıştır. Müslümanlar bu dünyayı barış yurduna çevirmek zorundadırlar. Bunu da İslam'ın çizdiği sınırlar içinde yasaklardan kaçınarak yapmak zorundadırlar. İslam ekonomik düzeninin evrenselliğine işaret ettikten sonra, İslam'daki üretim ahlakını ve üretimin ahlaki ilkelerini üç kategoride ele almıştır. Üretim ahlakını anlattıktan sonra tüketim ahlakına değinen yazar, infak ve paylaşım konusunda Müslümanın tüketirken kendine ait bir mal gibi tüketmeyeceğini, ihtiyaç sahiplerinin hakkını gözetmesini tevhidin emrettiğini özellikle vurgulamıştır. Tevhidin ekonomik yapı üzerindeki güçlü etkisinin ümmeti iki dünya saadetine hazırlayıcı bir özelliğe sahip olduğunu, bu başarılamıyorsa bunun sebebinin sorumlulukların yerine getirilmeyişinden kaynaklandığını, Müslüman liderlerin bunu temin etmekle yükümlü olduğunu; aksi takdirde İslam'ın toplumun liderlerinden daha iyi olmadığını öğrettiğini söylemektedir. Yazar, tevhit-ekonomi ilişkisi anlatımında yeterli olmamakla beraber başarılı görünmektedir. Üretim ve tüketimle ilgili siyasete düşen görevler açısından talep-arz ve arz-talep konusunda toplumun yönlendirilmesiyle ilgili İslam'ın temel ilkelerinden bahsetmediği görülmektedir.

Tevhidin evrensel kardeşliği gerçekleştirme hedeflerini “Dünya düzeni ilkesi” (s. 195-203) bölüm başlığı altında ele alan yazar, İslam'ın barış dini olduğunu, bunun bütün insanlara önerilmesi gerektiğini belirtir. İslam devletler hukukuna da değinen yazar, Kur'an-ı Kerim'deki “Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle çağır; onlarla en güzel bir şekilde mücadele et. ...” (Nahl, 16/125) ilke ayetinin İslam'ı kabul edenlerin Müslümanların kardeşi olacağı, kabul etmeyenlerin de kararlarına saygı duyulacağını söyler. Diğer toplumlarla savaşın kaçınılmaz olduğu hallerde savaş ahlakına uygun hareket edilmesi gerektiğini; düşmanın mallarına gereksiz yere zarar vermek, savaşa katılmayan, kadın, çocuk, yaşlının öldürülmesinin gayri meşru olduğunu açıklar. Ayrıca İslam tevhit inanç esaslarına göre şan, itibar ve ganimet için savaşa girilmeyeceğini, ancak İslam'ın izzeti ayaklar altına alınmaya, Müslümanlara bir tecavüz vukuunda da bütün Müslümanların bunu durdurmak ve düzeni yeniden tesis etmek için Müslümanların çekinmeden hayatlarını ortaya koymaya hazır olduklarını beyan eder. Bilgiler ve kaynaklar çok zayıf verilmiş olmasına rağmen, eserin İngilizce yazıldığı ve Amerika'da basıldığı düşünüldüğünde kısa, öz ve genel bilgiler vermesi açısından başarılı olduğu söylenebilir.

Yazar, sosyal yapının unsurlarından olmamakla beraber tevhitte ilgili “Estetik ilkesi” (s. 205-224) bölümünde de tevhit temelli İslam sanatının yapısıyla ilgili kısa bilgi vermeyi ihmal etmemiştir. Bu bölümde İslam sanatında estetiğin esas olduğunu, bunun Kur'an'ın yazılmasından itibaren başladığını, estetikte aşkınlığın esas olduğunu, yani sanattaki estetiğin yüce güç ve kudrete götüren bir derinliğe

sahip olduğunu anlatmıştır. Görsel sanatlarda estetik algılama başlığı altında Batı görsel sanatı ile İslam görsel sanatını karşılaştırır. İslam görsel sanatında sanatçılar, Allah'ın varlığını, güç ve kudretini eserlerine yansıtırlar. Büyük Kurtuba Camii ve Elhamra sarayının mimari özelliklerini örnek veren yazar, Elhamra'nın kubbesinin büyük sütunlar üzerine oturmuş olduğunu, çok dikkatli bakan bir gözün ancak görebileceği birbirini ağ gibi ören sayısız kemerlerden meydana gelen motiflerin canlılığı izlemekte olan herkesi sonsuzluk sezgisine doğru yönelttiğini; bir cami cephesi, bir kitaptaki minyatür, halı, elbise, kemer üzerindeki figürlerin hepsinin birden Müslümanın, sonsuzluğu, yaratıcının doğaüstülüğünü anlamasına, sezmesine yardım ettiğini; "Lailahe illallah/Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur" bilincini keskinleştirdiğini söyler. Ayrıca Müslüman sanatkârdaki bu sanat duygusunun, yücelik bilincinin nihai sanatı olarak isimlendirdiği Arap hat sanatında zirveye çıktığını iddia eder. Tabii bu iddiasındaki hamaset seviyesi eleştiriye açık durmaktadır.

Sonuç olarak İsmail Raci Faruki bu eseri ile, Müslümanın sosyal hayatında tevhidin nasıl gerçekleştiğinin ve tezahürlerinin neler olduğunu anlatmıştır. O tevhidin sadece itikadi bir ilke olmadığını, itikatta ulaşılan tevhidin sosyal hayatın her alanında görünür olması halinde Müslümanın ve Müslüman toplumların ıslahı ve yeniden inşasının mümkün olacağına gerekçelerini ortaya koymuştur. Tevhidin sosyal hayata dokunan ve dokunması gereken ilkelerini, tarih bilincinde tevhitte bilgiye; metafizik alemden ahlaka, toplumsal düzenden ümmete, aileden siyasi ve iktisadi düzene, evrensel dünya düzeninden estetiğe dokunan ve dokunması gereken inanç ve tecrübeye dayalı bir sistem olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Yazara göre sosyal hayat olan İslam, tevhitte ibarettir ve Müslümanın sosyal hayatı da ancak tevhitte inşa olacaktır. Yazarın bu bakış açısıyla Müslüman bir toplumun oluşumunda tevhidin en temel esas olduğuna hiçbir itiraz söz konusu değildir. Ancak yazarın kitap boyunca İslam ümmetinin geçmiş güç ve kudreti üzerinden tevhidin sosyal hayata aktarımı ile ilgili örnekleri öne çıkardığı görülmektedir. Günümüz modern Müslüman toplumlarında tevhidin sosyal hayata aktarılabilmesi için güncel öneri ve uygulanabilir teoriler sunmaktan uzak durduğu dikkat çekmektedir.